

Vladimir Krivošejev

Narodni muzej Valjevo
krisha@open.telekom.rs

Željko Bjeljac

Geografski institut „Jovan Cvijić” SANU, Beograd
z.bjeljac@gi.sanu.ac.rs

Stalne muzejske postavke: od alternativne učionice do turističke atrakcije: uporedna analiza posete postavkama Narodnog muzeja Valjevo u periodima 1951–1961. i 2001–2011.

Apstrakt: Svrha ovog rada je da se sagledaju razlike u strukturi posete stalnim muzejskim postavkama u različitim periodima i da se ukaže na zadatke koje muzeji imaju u savremenom trenutku. Posle uvodnih razmatranja, gde je prezentovana problematika vezana za pitanja vrste muzejske publike i vrste muzejskih programa, centralni deo rada predstavlja prezentacija rezultata analize broja i strukture posetilaca stalnih muzejskih postavki Narodnog muzeja Valjevo u dva perioda koja deli poluvekovno razdoblje: od 1951. do 1961. i od 2001. do 2011. godine, sa kontrolnom, potpunijom analizom posete u 2013. godini. Analiza posete sa početka druge polovine prošlog veka je rađena na osnovu raspoložive arhivske građe, analiza posete u prvoj deceniji 21. veka na osnovu uporednih izveštaja takođe iz arhive muzeja. Kontrolna analiza za 2013. godinu rađena je na osnovu pretrage elektronske baze podataka. Istraživanje je ukazalo na velike razlike u strukturi posetilaca u različitim periodima sa aspekata načina njihovog dolaska (samostalno ili organizovano), mesta porekla (iz okruženja ili sa strane) i starosti, što dodatno ukazuje na razlike u motivima posete i upućuje na zaključak da su stalne muzejske postavke polovinom prošlog veka imale veliki značaj za procese permanentnog obrazovanja i izgradnje identiteta lokalnog stanovništva, dok pola stoleća kasnije težište značaja se pomera ka atrakcijama kulturnog turizma.

Ključne reči: muzej, stalna postavka, poseta, publika, obrazovanje, turizam

Kategorizacije muzejske publike i programa

U nastojanju da odgovore na obaveze koje je pred njih postavilo društvo, muzejske institucije obavljaju širok spektar raznovrsnih aktivnosti, od prikupljanja muzealija, preko njihovog proučavanja i čuvanja, do različitih vidova presenta-

cije, kako samih predmeta tako i saznanja o njima. Time muzeji predstavljaju trezore i riznice neprolaznih društvenih vrednosti čija se zaštitarska uloga dodatno proširuje na širu kulturološku sferu formiranja i očuvanja identiteta, sferu obrazovanja, a sve izraženije i na sferu turizma. Irina Subotić (2005, 29) smatra „da se uspešnost muzeja meri opštim utiskom koji sa sobom ponese posetilac, te da nema drugog dokaza da je muzej uspešan i da su njegovi programi kvalitetni, sem kada je poseta velika, redovna i ponovljena.” Istog stanovišta je i Viki Woollard (Woollard 2004, 106) koja naglašava da je porast broja posetilaca sirovi, ali nedvosmisleni pokazatelj mere uspeha muzeja, i ako je stalan, jasno pokazuje zadovoljstvo posetilaca. Time brojnost posetilaca muzejskih programa predstavlja bitan pokazatelj aktivnosti muzeja i njihovog mesta u društvenom okruženju i otvara pitanja vezana za kategorizaciju publike i kategorizaciju muzejskih programa.

Kategorizacija muzejske publike

Prema osnovnoj podeli muzejsku publiku čine posetioци iz neposrednog okruženja i posetioци sa strane. Aktuelna je i podela na pojedince, neformalne grupe, porodične grupe i obrazovne grupe (Woollard 2004, 111). Publika može da se klasifikuje i kao uživalačka publika koja u muzeje dolazi samoinicijativno, shodno sopstvenim željama i potrebama, i organizovane društvene grupe koje muzej posećuju po određenom programu, bez obzira na postojanje ili nepostojanje direktno izraženog interesovanja.

Temeljnijom razradom ovih podela uočavamo i veoma heterogenu kategoriju široke publike koju, zavisno od muzeja, mogu da čine: turisti, školska publika, sa podkategorizacijom na decu i adolescente, i učeni ljubitelji (Gob i Druge 2009, 85). Muzejska publika može da se grafički prikaže i u vidu takozvanih piramida publike gde se na vrhu, kao najmanje brojna ciljna grupa, nalaze eksperti, a na dnu piramide, u njenoj osnovi, najšira populacija jedne zemlje. Dalja „izgradnja stepenica” ove piramide zavisi od konkretnog muzeja i njegovog okruženja. Uz mogućnost permutacija, od osnove ka vrhu, stepenice – segmente piramide publike činili bi: gradska populacija, turisti, učenici i studenti, starije osobe, posebne društvene grupe, emigrantske grupe, osobe s invaliditetom, poslovna elita, medijski stručnjaci, profesionalci u području kulture i profesionalni muzejski delatnici (Molar 2000, 41; Dragičević-Šešić i Dragojević 2005, 183).

Publika muzejskih programa može da se deli i na raspoloživu i neraspoločivu (Digl 1998, 27), odnosno stvarnu i potencijalnu (Woollard 2004, 110). Stvarnu publiku čine oni građani koji posećuju muzeje, a potencijalnu oni koji nemaju takva iskustva. Teoretski posmatrano, u potencijalne korisnike muzeja ubrajamo celokupnu populaciju iz okruženja, s tim što su oko 40% stvarni posetioци muzeja, svrstani u dve grupe – povremenu i stalnu publiku (Šola 2002, 189).

Pored navedenih postoje i drugi vidovi kategorizacije publike, sa različitim razradama u praksi. U ovom radu primenjena je kategorizacija u skladu sa podelama koje se sreću u konkretnoj analiziranoj građi.

Kategorizacija programske ponude muzeja

Pored pitanja klasifikacija posetilaca muzeja potrebno je da pažnju usmerimo i ka pitanjima klasifikacije muzejske ponude, odnosno programa koji se nude publici, naročito kada se imaju u vidu potrebe za segmentacijom „tržišta” i različitim programima pripremanim za različite grupe posetilaca. Programske aktivnosti savremenih muzeja su tokom poslednjih decenija postale sve raznovrsnije. Prema najosnovnijem načelu one se svrstavaju u dve osnovne kategorije. U prvu kategoriju spadaju stalne muzejske postavke kao programi dugog trajanja, a u drugu raznovrsni tematski programi kraćeg trajanja.

Stalnost, tačnije duži vek trajanja stalnih muzejskih postavki uslovljen je trajnošću retrospektivnog pristupa širokim tematskim kontekstima. Prema osnovnim kriterijumima, stalne postavke muzeja mogu biti centralne, sa sadržajem uslovljenim prirodom konkretnog muzeja i izraženim većim ili manjim stepenom kompleksnosti, i uže tematske, neretko prezentovane u muzejskim odeljenjima i depandansima (Krivošejev 2009, 28–33).

Kada je reč o tematskim programima kratkog trajanja, za muzeje su najuobičajenije povremene tematske izložbe, ali savremena muzejska praksa poznaje i druge oblike, kako one vezane za sadržaje i stalnih postavki i privremenih izložbi (tematska predavanja, autorska vođenja, animacije i sl.), tako i samostalne, poput muzejskih radionica, tribina i predavanja bez direktne veze sa izloženim sadržajima, kao i promocija, muzičkih i dramskih programa i sl.

Kada razmatra pitanje poseta različitim vrstama muzejskih programa regionalnih i lokalnih muzeja, Greg Mekmanus (2006) ih posmatra sa stanovišta osnovne podele muzejske publike na posetioce iz neposrednog okruženja i posetioce sa strane (turiste u najširem smislu te reči). On zaključuje da je značaj promenljivih tematskih programa kratkog trajanja prevashodno vezan za permanentnu kulturnu i obrazovnu misiju muzeja usmerenu prema stanovništvu u okruženju i da je od suštinske važnosti za lokalne stanovnike, kako ne bi izgubili interesovanje za muzej i kako bi se ohrabрили za ponovnu posetu. A kada je reč o stalnim muzejskim postavkama, one svakako nisu bez značaja za obrazovnu misiju usmerenu ka domicilnom stanovništvu, s tim što njihova retka promenljivost predstavlja svojevrsnu prepreku za njihov čest ponovljeni obilazak, ali kada je reč o turistima one mogu da imaju ključni značaj za bolje razumevanje prirode, istorije i stanovništva receptivne oblasti, što predstavlja dodatnu vrednost atrakcijama destinacije i stvara motivaciju za turističku posetu.

U skladu s navedenim zaključcima potrebno je navesti rezultate istraživanja koje prezentuje Daniela Angelina Jelinčić (2009, 58), a koja se odnose na potrebe i navike posete kulturnim programima od strane domicilnog stanovništva i od strane turista. Jedna od podela po kojoj se mogu klasifikovati turisti koji posećuju kulturne sadržaje je na: primarno motivisane turiste, usputne, odnosno turiste inspirisane kulturom i slučajno motivisane turiste, odnosno turiste privučene kulturom. Sličan vid klasifikacije može se primeniti i na lokalno stanovništvo koje posećuje kulturne programe u svom okruženju. Shodno rezultatima istraživanja, primarno motivisane turiste, zavisno od vrste programa, čini od 5% do 15% turista, dok samo 5% lokalnog stanovništva predstavlja primarno motivisanu publiku programa u svom okruženju. S druge strane, dok je 30% građana usputno inspirisano kulturom kada su na proputovanju, tek 15% spada u srodnu kategoriju u svom okruženju. I na kraju, dok je, zavisno od vrste ponude, 20% do 40% turista slučajno motivisano/privučeno kulturom, oko 20% stanovnika spada u tu kategoriju kada je reč o kulturnim dešavanjima u mestu njihovog stalnog boravka. Ova istraživanja ukazuju na to da građani u većem broju svoje potrebe za posetom muzejima ispunjavaju prilikom turističkih putovanja, u slobodnom vremenu, kada su opušteni i kada im je ceo dan posvećen razonodi, nego tokom uobičajenih radnih dana u mestu svog stalnog boravka.

Na navedene zaključke ukazuju i rezultati istraživanja o poseti regionalnim muzejima u Srbiji. Ona su pokazala da je godišnja poseta idealnom modelu prosečne kompleksne centralne postavke regionalnih muzeja u 2008. bila 5.500 posetilaca, a da se realno, zavisno od konkretnih muzeja, kretala od par stotina, do preko 14.000 posetilaca. Godišnja poseta idealnom modelu stalnih tematskih postavki u muzejskim depandansima i odeljenjima je bila oko 13.000, ali se i tu uočava velika neujednačenost kada je reč o konkretnim muzejima, i poseta se kretala od par hiljada do više od 20.000 posetilaca. Ova istraživanja su ukazala i da 66% poseta prosečnom modelu muzejske postavke načine posetioci sa strane, a 34% posetioci iz okruženja. Međutim kada je reč o realnim konkretnim primerima menja se odnos i broja i procenta posetilaca sa strane i posetilaca iz okruženja. Kod muzeja sa posetom manjom od proseka uočava se veće učešće posetilaca iz okruženja, a kod muzeja sa natprosečnom posetom međusobni odnos se dodatno povećava u korist posetilaca sa strane (Krivošejev 2012, 401–407).

Poseta Narodnom muzeju Valjevo 1951–1961. i 2001–2011.

U skladu s navedenim činjenicama neophodno je da se, bar na primeru jednog muzeja, načini paralelni prikaz aktuelne posećenosti muzejskih programa i posete od pre više decenija. To je omogućila revizija stručnog arhiva Narodnog muzeja Valjevo, prilikom koje su pronađeni i registratorski obrađeni originalni

dokumenti sa evidencijom posete u periodu od otvaranja muzeja 1951. do kraja 1961. godine. Nažalost, ova grupa arhivskih dokumenata nam ne pruža informacije o poseti programima kratkog trajanja, za čiju realizaciju muzej i nije imao uslova, tako da ih je povremeno organizovao u drugim uslužnim prostorima,¹ već isključivo o poseti stalnim postavkama, koje su zauzimale sve tada raspoložive, inače skromne, muzejske prostore.

Samo postojanje pomenute evidencije, kao i doslednost, studioznost i temeljnost pri njenom vođenju, deluju iznenađujuće, a iznenađenje je utoliko veće ako se ima u vidu stereotipni stav da je briga o publici proizvod „nove muzeologije”,² a koji donekle potvrđuju i reči Klod Furto, pomoćnice rukovodioca službe za rad sa publikom pariskog Luvra, koja naglašava da je temeljna evidencija i analiza posetilaca u najpoznatijem svetskom muzeju praksa relativno skorijeg vremena. Ona svedoči da tokom veoma dugog vremenskog perioda posle osnivanja Luvra 1793. nisu postojali nikakvi pokazatelji o posetiocima, ne samo o njihovim navikama, potrebama i očekivanjima, već ni oni najosnovniji, o njihovom broju. Prvi podaci vezani za evidenciju su bili raspoloživi tek od 1922. godine, kada je počelo naplaćivanje ulaznica, ali su se odnosili prevashodno na ostvarena finansijska sredstva, posredstvom kojih se dolazilo do informacija o broju posetilaca koji su kupili ulaznice, ali ne i o broju besplatnih poseta, što je počelo da se evidentira tek od 1979. godine, i to paušalno. Do značajne promene je došlo tek 1994, kada je sa otvaranjem „piramide” i „krila Rišelje”, osnovana posebna služba za istraživanje posetilaca (Furto 2005, 35–39).

Zahvaljujući novootkrivenoj arhivskoj građi, kao i savremenoj evidenciji publike moguće je da se uporedno analizira poseta stalnim postavkama Narodnog muzeja Valjevo u dva jedanaestogodišnja perioda koja razdvaja poluvekovni protok vremena: 1951–1961. i 2001–2011. godine. Period od 2001. do 2011. godine se pokazao kao odgovarajući ne samo zbog poluvekovnog vremena razdvajanja i bliskosti aktuelnom trenutku, već i zbog određenih razvojnih sličnosti sa procesima iz prve decenije postojanja.

¹ Jedan od takvih programa je i izložba „Nadrilekarstvo i sujeverje”, koji je Narodni muzej Valjevo realizovao 1956. godine u saradnji sa Etnografskim muzejem iz Beograda i Higijenskim zavodom iz Valjeva. Izložba je bila inspirisana smrtnim slučajevima uzrokovanim delovanjem nadrilekara. Bila je prezentovana u sali jedne od gradskih mesnih zajednica – tadašnji Dom trećeg reona. Za nedelju dana (od 7. do 15. oktobra) videlo ju je više od 5.000 posetilaca. Potom je prezentovana i u mesnim zajednicama u Počuti, Divcima i Mionici. Samo u Počuti izložbu je obišlo oko 1.300 stanovnika ovog i okolnih sela. Izložbu su pratila i adekvatna predavanja na temu opasnosti od nadrilekarstva, održavanja lične higijene i higijene doma i okućnice (Jeremić 1982, 42–43).

² O višesložnosti pristupa pojmu „nova muzeologija” videti u Milosavljević-Ault (2015) i Krivošejev (2012, 46–51).

Razvojne paralele Narodnog muzeja Valjevo 1951–61:2001–11

Period: 1951–1961 ³	Period: 2001–2011 ⁴
1951. – Osnivanje Narodnog muzeja Valjevo. Muzej je smešten u istorijski značajnom objektu Muselimovog konaka, u njegovom prizemlju.	2001. – Posle decenijskog perioda devastacije, započeo je proces revitalizacije Muzeja. U tom trenutku jedina stalna postavka se nalazi u prizemlju objekta Muselimovog konaka (otvorena 1995; posvećena Prvom i Drugom Srpskom ustanku).
1955. – Prvobitna, laički pripremljena i ideološki obojena stalna postavka je zamenjena novom, tematskom, posvećenoj Prvom i Drugom Srpskom ustanku. U funkciju izložbenog prostora je stavljen i podrum Muselimovog konaka, u kojem su 1804. godine, pre seče knezova bili zatočeni Aleksa Nenadović i Ilija Birčanin.	2004. – Inovirana je postojeća postavka u prizemlju Muselimovog konaka, a u izložbenu funkciju je ponovo uveden i podrum.
1960. – U susjednom, danas nepostojećem, objektu dotadašnje Srednje tehničke škole je otvorena druga, dodatna, postavka. Ona je bila posvećena NOB-u, tako da je muzej funkcionisao u dva bliska objekta sa muzeološkom naracijom na dve različite teme.	2007. – Završeni su višegodišnji radovi na rekonstrukciji centralnog objekta Muzeja, koji se nalazi nedaleko od Konaka, i u njoj je otvorena stalna kompleksna postavka, tako da muzej opet funkcionise u dva bliska objekta, a sa prezentacijom različitih tematika.

Izvor: Narodni Muzej Valjevo, arhiv

Poseta u periodu 1951–1961.

Evidencije posete za period od 1951–1961. godine nisu sačuvane u celini, ali uporednom analizom postojećih arhiva za taj period, kao i za prvih šest meseci rada u 1962. godini, posle čega se prekida vođenje evidencije, moguće je sklopiti jedan veoma ilustrativan mozaik. On nam ukazuje da je Narodni muzej Valjevo počeo sa radom 16. septembra 1951. godine. Od prvog radnog dana su vođeni dnevници zapažanja, dnevници posete i dnevници prihoda (SANMV⁵ f. 24), na osnovu kojih su izrađivani tabelarni i grafikonski mesečni i godišnji izveštaji, kao i višegodišnji retrospektivni izveštaji (SANMV, f. 28). Iz ovih dokumenata se vidi da je postavka Muzeja bila otvorena svakoga dana, osim ponedeljkom, koji je bio „dan za čišćenje”, a da je regularno radila i na dane praznika. Ulaz u postavku je naplaćivan i postojale su dve kategorije karata, čija cena nije menjana tokom celog analiziranog perioda. Osnovna ulaznica, za kategoriju „odrasli” je naplaćivana po ceni od 10 dinara, dok je 5 dinara koštala ulaznica za „đake

³ Kratak pregled razvoja prema: Jeremić, 1982.

⁴ Kratak pregled razvoja na osnovu ličnog uvida i aktivnog učešća autora V. K.

⁵ Stručni arhiv Narodnog muzeja Valjevo

i vojnike”. Pored toga, iz postojećih dokumenata se vidi da je postojala i mogućnost besplatnog obilaska postavke, a posetioци koji su bez naplate ulazili u muzej su takođe evidentirani. Tako vidimo da je 1957. godine, od ukupno 9.977 posetilaca ulaznicu platilo njih 6.240, i to 3.520 „đaka i vojnika” i 2.720 „odraslih”, a da je bez naplate muzej posetilo dodatnih 3.737 posetilaca, odnosno 37,5%. Sledeće 1958. godine od 13.575 posetilaca ulaznicu nije platilo 21,8%, od 8.935 posetilaca iz 1959. bez naplate je ušlo 14%, a 1960. godine samo 5,5% od 13.873 posetilaca (SANMV, f. 28).

Pored evidencije prodatih ulaznica vođena je i dodatna, znatno kompleksnija, evidencija. U prvim mesecima rada, od otvaranja Muzeja 16. septembra do kraja 1951. godine, posetioци su evidentirani samo po kategorijama ulaznica, odnosno kao „đaci” i kao „odrasli”. Od naredne 1952. godine izdvojena je i treća kategorija – „vojnici”, a od 1957. godine jedinstvena kategorija „odrasli” je podeljena na kategorije: „radnici”, „službenici”, „zemljoradnici” i „sa strane”, da bi 1959. bila uvedena i kategorija „domaćice”.

Uporednom analizom podataka upisanih u dnevnik evidencije poseta (SANMV, f. 24) i periodičnih izveštaja (SANMV, f. 28) uočava se da su pod kategorijama *odrasli*, odnosno *domaćice*, *radnici*, *službenici* i *zemljoradnici* vođeni ne samo posetioци iz grada Valjeva i sela koja su pripadala valjevskoj opštini, već sa teritorije sreza, kao šire administrativne teritorije kojoj je Valjevo bilo centar,⁶ s tim što se u Dnevniku evidencije za svakog zemljoradnika upisivalo i iz kog je sela. U skladu sa tim, pod kategorijom *sa strane*, bez dodatne podkategorizacije registrovani su posetioци koji su dolazili izvan Valjevskog sreza. Bitno je da se naglasi da učenici izvan teritorije sreza nisu registrovani u kategoriju posetilaca *sa strane*, već u jedinstvenu kategoriju *đaci*. Međutim, uporednim uvidom u Dnevnik zapažanja i Dnevnik posete i prihoda 1961. godine (SANMV, f. 24), kao i u Tabelarni pregled poseta za 1961. godinu (SANMV, f. 28) uočava se da školske ekskurzije sa teritorije izvan Valjevskog sreza nisu bile česte. One su u Muzej dolazile uglavnom tokom oktobra, i od 1.609 posetilaca u oktobru 1961. godine, njih 627 spada u kategoriju *đaka*, od kojih su samo 176, odnosno manje od trećine, učesnici ekskurzija iz Beograda i Arandjelovca, dok su ostali iz samog Valjeva, iz valjevskog sela Loznice, kao i iz opština Mionica i Lazarevac, koje su pripadale valjevskom srezu.

⁶ Tokom pedesetih godina prošloga veka teritorijalna organizacija Srbije je u više navrata drastično menjana ukidanjem, razdvajanjem i spajanjem i srezova i opština u njihovom sastavu. Posle promena izvršenih 1957. godine (od kada se i vodi dodatno razrađena evidencija sa podkategorijama) Valjevski srez je obuhvatao teritorije opština: Kamenica, Lazarevac, Lajkovac, Ljig, Mionica, Osečina, Ub i Valjevo (MIAV 2004, 61). Prema popisu stanovništva iz 1961. godine na teritoriji Valjevskog sreza je živelo 247.729 stanovnika (SZS 1961).

Pregled posete postavci Narodnog muzeja Valjevo
za period 1951–1961. (SANMV, f. 28)

	Đaci	Vojnici	Odrasli	Domać.	Radnici	Služben.	Zemljor.	Sa strane	Svega
1951 ³	878	-	552	-	-	-	-	-	1430
1952	2000	1664	536	-	-	-	-	-	4200
1953	1000	763	683	-	-	-	-	-	2446
1954 ⁴	1000	728	850	-	-	-	-	-	2578
1955	1182	900	1578	-	-	-	-	-	3660
1956	1000	677	1505	-	-	-	-	-	3182
1957	2432	4555	(2990) ⁵	-	1049	361	840	740	9977
1958	3697	6398	(3480)	-	648	426	1383	1023	13575
1959	3045	2938	(2952)	334	472	309	938	899	8935
1960 ⁶	4903	1514	(7456)	742	1171	735	3012	1796	13873
1961	6059	1226	(5735)	436	683	439	2043	2134	13020
UK.	27196 35,4%	21363 27,8%	(28317) 36,8%	1512	4023	2270	8216	6592	76876 100%

Analizirajući tabelarni retrospektivni pregled postavkama Narodnog muzeja Valjevo uočava se, da je posle početnog interesovanja po otvaranju Muzeja, kada je postavku obišlo 1.430 posetilaca za poslednja tri i po meseca 1951. i 4.167 posetilaca tokom cele 1952. godine, došlo do smanjenja posete, da bi interesovanje ponovo poraslo od 1955. i otvaranja nove specijalizovane postavke. Potom, posle blagog pada posete 1956, sledi stalni rast, kojem u najvećoj meri doprinosi povećana poseta đaka i vojnika, a od 1960. godine i otvaranja dodatne postavke posvećene NOB-u, usledio je novi uočljiv rast broja posetilaca, uprkos padu posete vojnika.

U poseti valjevskom muzeju uočava se izvesna sezonalnost na šta ukazuje uvid u Grafikonu poseta za period 1952–1956. i Tabelarni pregled poseta za period 1957–1961. (SANMV f. 28). Grafikoni i tabele ukazuju na velike mesečne oscilacije. Po pravilu, poseta je najmanja u decembru i januaru, a najveća tokom proleća, povremeno i u letnjim mesecima, kao i u oktobru. Tako, grafikon za 1953. godinu prezentuje da su 142 posetioca Muzej obišla u

⁷ Tokom 1951. godine postavka je radila samo tri i po meseca, od otvaranja 16. septembra.

⁸ Tokom druge polovine 1954. i prve polovine 1955. godine muzej nije radio zbog pripreme nove postavke.

⁹ Zgrade ovde, i dalje, označavaju da navedeni podaci nisu evidentirani u originalnom dokumentu, već su naknadno dodati pri izradi analize za ovaj rad, zbirom svih kategorija odraslih posetilaca (*domaćice, radnici, službenici, zemljoradnici i sa strane*).

¹⁰ U oktobru 1960. godine je otvorena nova, dodatna postavka posvećena NOB-u. Neophodno je da se pomene da je u Tabelarnom pregledu poseta za 1960. (SANMV, f. 28) upisana napomena da je na dan otvaranja ove postavke 23. oktobra dodatnih „6.000 lica razgledalo oba muzeja”, a koja nisu registrovana u redovnim evidencijama (?)

januaru, 70 u decembru, a 447 u martu i 571 u oktobru. U 1956. godini, drugoj godini po inoviranju postavke, registrovano je 178 posetilaca u januaru, samo 38 u decembru, a 668 u aprilu, 528 u maju, kao i 357 u oktobru. U 1957. godini je registrovan 161 posetilac u januaru, 391 u decembru, 534 u aprilu i 1.514 u oktobru (od kojih je 1.033 vojnika). S druge strane, tokom 1961. godine, u januaru je bilo 537 posetilaca, 438 u decembru, 1.468 u aprilu i 1.609 u oktobru (627 đaka i 398 vojnika).

Objedinjene kategorije đaka i vojnika, odnosno one kategorije koje se uglavnom sreću kao grupni, organizovani posetioци, su činile 63,2% ukupne posete, a i pojedinačno, te dve kategorije uvek zadržavaju primat, ali uz izvesna variranja po godinama: tako, dok učenici u opštem proseku čine oko 35,4% posetilaca, u različitim godinama u poseti učestvuju od 24,4% u 1957. do 48% u 1952, pa i sa 61,4% u tri i po meseca rada 1951. godini.¹¹ Inače, neophodno je da se ponovo naglasi da je najveći deo posete učenika bio načinjen od đaka iz Valjeva i okoline. U opštem proseku poseta vojnika, kao posetilaca sa strane, ali privremeno detaširanih u Valjevo, je činila oko 27,8% ukupne posete, a u pojedinačnim godinama se kretala od 9,4% u 1961. do 47% u 1958. godini.

S druge strane, zbir različitih kategorija odraslih posetilaca je predstavljao 36,8% ukupne posete, s tim da su posetioци iz Valjeva i njegovog okruženja bili većinski, u opštem proseku su učestvovali sa 28,2% ukupne posete. Kada je reč o posebnim kategorijama, najbrojniji su zemljoradnici, što je u skladu i sa tadašnjom strukturom stanovništva. Što se tiče odraslih posetilaca „sa strane”, uslovno – turista, oni su predstavljali 8,6% ukupne posete, s tim što je njihovo učešće variralo po godinama, od 7,4% u 1957, do 16,4% u 1961. godini. Uvid u Dnevnik zapažanja 1961. (SANMV f. 24) ukazuje da ovi posetioци dolaze sa teritorije cele Jugoslavije i to kao pojedinci i u malim grupama (porodice?), a retko organizovano u veće grupe.

Ako svim odraslim posetiocima iz Valjeva i okoline (21.725) dodamo i učenike, za koje smo zaključili da su apsolutnom većinom iz Valjeva, uz paušalno umanjenje zbog mogućnosti da je bilo i učenika sa strane (25.000), možemo da pretpostavimo da je muzej, za jedanaest godina rada, obišlo više od 46.000 stanovnika Valjevskog kraja, odnosno u proseku oko 4.200 godišnje. Neophodno je da se naglasi da je prema popisu stanovništva iz 1961. godine na teritoriji Valjevskog sreza živelo 247.729 stanovnika, od čega 64.313 na teritoriji opštine Valjevo, a u samom gradu Valjevu 22.132 (SZS 1961).

Navedeno razvojno stanje valjevskog muzeja, s egzistiranjem dva tematska odeljenja u dva susedna objekta, potrajalo je do 1969. godine, kada se muzej preselio u novi, znatno veći prostor, u zgradu stare gimnazije, u čijih jedanaest

¹¹ Imajući u vidu pojednostavljenu evidenciju u ovoj godini, i istu cenu ulaznice za vojnike i za đake, ne treba isključiti mogućnost da su te godine pod kategorijom „đaci” registrovani i vojnici.

sala je instalirana celovita zavičajna postavka kompleksnog tipa, koju je tokom 1971. godine obišlo 13.499 posetilaca (ZMS 1975, 92). Sa preseljenjem muzeja u novi objekat, zgrada u kojoj se nalazilo odeljenje NOB-a je porušena, a Muselimov konak je dobio funkciju galerije za tematske promenljive izložbe, ali tokom osamdesetih godina taj prostor je zanemaren, a potom je počelo i dugo traganje za njegovom novom namenom, da bi 3. marta 1995. u Konaku bila svečano otvorena postavka tematski slična postavci otvorenoj 1955. godine: *Valjevska nahija i Valjevci u Prvom i Drugom srpskom ustanku*. Tom prilikom je za posetioce otvoreno samo prizemlje, ali ne i podrum koji ima primarni istorijski značaj kao mesto zatočenja pogubljenih kneževa. Prvobitna namera je bila da se i podrum ponovo uvede u izložbenu funkciju, ali se ispostavilo da su za njegovo prilagođavanje savremenim javnim muzejskim komunikacijama neophodni obimniji, a time i skuplji, građevinski radovi koji će sačekati povoljniji trenutak. Za to vreme i centralni objekat valjevskog muzeja je sve više propadao, usled čega je kompleksna postavka zatvorena 1996. godine. Tako je u novi milenijum Muzej ušao infrastrukturno devastiran, bez centralne, kompleksne postavke i sa otvorenim, ali ne u potpunosti dovršenom, postavkom u Muselimovom konaku.

Poseta u periodu 2001–2011.

Proces revitalizacije Narodnog muzeja Valjevo je započeo 2001. godine. Tokom dugotrajnih građevinskih radova prvo je 4. februara 2004. godine otvoren deo tematske postavke u podrumu Muselimovog konaka posvećen Seči knezova, a 16. maja 2007. i kompleksna postavka u centralnom objektu muzeja: *Valjevo – treća dimenzija prošlosti, pogled iz budućnosti*.

Za razliku od prethodnog analiziranog perioda, u prve tri godine novog perioda nije vođena detaljna evidencija posete, već je broj posetilaca postavke u Muselimovom konaku određivan na osnovu prodatih ulaznica, uz paušalno uvećanje posete za pretpostavljen broj nenaplaćenih ulaznica. Sa proširivanjem postavke na podrum 2004. godine, počelo je precizno evidentiranje broja posetilaca, a od naredne 2005. godine, započelo se i sa segmentiranom evidencijom u *excel* tabelama. Evidencija je podrazumevala upis posete u svesku, sa rekapitulacijom na kraju radnog dana i unosom dnevnih podataka u tabele, sa automatskom izradom mesečnih i godišnjih preseka (SANMV f. 941). Pri rekapitulaciji u tabele su unošeni podaci o broju posetilaca koji su platili ulaznicu, po sledećim kategorijama i podkategorijama:

Posete iz Valjeva:

- pojedinačne posete iz Valjeva
- organizovane posete iz Valjeva

Posete iz Srbije

pojedinačne posete iz Srbije
organizovane posete iz Srbije

Posete iz inostranstva

pojedinačne posete iz inostranstva
organizovane posete iz inostranstva

Pored posetilaca koji su platili ulaznice registrovani su i posetioci koji su postavku obilazili bez naplate ulaznica, ali nije registrovano njihovo poreklo, kao ni osnov za besplatan ulaz.

Od 2007. godine ovakve evidencije su vođene i u novootvorenoj centralnoj postavci.

Pregled posete postavkama Narodnog muzeja Valjevo
za period 2001–2011¹²

	Iz Valjeva: pojedinci: a)konak b) c.p. organizovano a)konak b) c.p. ukupno a)konak b) c.p.	Iz Srbije: pojedinci: a)konak b) c. p. organizovano a)konak b) c. p. ukupno a)konak b) c.p.	Iz inostranstva pojedinci: a)konak b) c. p. organizovano a)konak b) c. p. ukupno a)konak b) c.p.	Bez naplate a)konak b) c. p.	Ukupno a)konak b) c. p.
2001					a) 4.000
2002					a) 4.500
2003					a) 4.500
2004	a) 1.366	a) 6.498	a) –	a) 753	a) 8.617
2005	a) 113 b) – a) 740 b) – a) 853 b) –	a) 386 b) – a) 8.148 b) – a) 8.534 b) –	a) – b) – a) – b) – a) – b) –	a) 887	a) 10.274
2006	a) –301 b) – a) –812 b) – a) –1.113 b) –	a) –441 b) – a) –10.801 b) – a) –11.242 b) –	a) – b) – a) – b) – a) – b) –	a) 2.580	a) 14.935

¹² Sintetizovano prema godišnjim presecima poseta: SANMV, f. 941.

	Iz Valjeva: pojedinci: a)konak b) c.p. organizovano a)konak b) c.p. ukupno a)konak b) c.p.	Iz Srbije: pojedinci: a)konak b) c. p. organizovano a)konak b) c. p. ukupno a)konak b) c.p.	Iz inostranstva pojedinci: a)konak b) c. p. organizovano a)konak b) c. p. ukupno a)konak b) c.p.	Bez naplate a)konak b) c. p.	Ukupno a)konak b) c. p.
2007	a) -299 b) -707 a) -848 b) -905 a) -1.147 b) -1.612	a) -442 b) -186 a) -13.560 b) -4.912 a) -14.002 b) -5.098	a) -0 b) -0 a) -0 b) -10 a) -0 b) -10	a) 3.848 b) 2.867	a) 18.997 b) 9.587
2008	a) -620 b) -1.117 a) -885 b) -1.828 a) -1.505 b) -2.945	a) -414 b) -224 a) -14.291 b) -7.026 a) -14.705 b) -7.250	a) -0 b) -39 a) -0 b) -24 a) -0 b) -63	a) 2.270 b) 3.547	a) 18.480 b) 13.805
2009	a) -165 b) -569 a) -461 b) -718 a) -626 b) -1.287	a) -385 b) -388 a) -10.099 b) -6.515 a) -10.484 b) -6.903	a) -75 b) -90 a) -109 b) -330 a) -184 b) -420	a) 2.285 b) 2.521	a) 13.579 b) 11.131
2010	a) -144 b) -635 a) -203 b) -358 a) -347 b) -963	a) -396 b) -553 a) -14.725 b) -14.996 a) -15.121 b) -15.549	a) -102 b) -129 a) -35 b) -238 a) -137 b) -367	a) 3.652 b) 4.901	a) 19.257 b) 21.780
2011	a) - ¹³ b) -743 a) - b) -130 a) - b) -873	a) - b) -709 a) - b) -15.680 a) - b) -16.389	a) - b) -111 a) - b) -264 a) - b) -375	a) - b) 9.236	a) 21.500 b) 26.873¹⁴

¹³ Zbog greške operatera i kvara kompjutera u Muselimovom konaku, pojedinačni elementi posete Konaku u 2011. godini nisu sačuvani. Raspoloživa je informacija da je ukupna poseta Konaku te godine bila 21.500 posetilaca.

¹⁴ Kada je reč o povećanju posete u 2011. godini, neophodno je da se naglasi da su u februaru u poslednjoj sali postavke bile izložne insignije sa krunisanja kralja Petra Karađorđevića i da ulazak u postavku nije naplaćivan, što je u muzej dovelo 4.196 ljudi. Tokom trajanja ove izložbe nije registrovano poreklo posetilaca, mada je uočeno, ali ne i do-

Kao i kod prethodno analiziranog perioda i u novom veku se uočava sezonalnost posete, s tim što je ona sada znatno više izražena. Poseta je i sada najmanja u zimskim mesecima, a znatno veća tokom proleća i na početku jeseni. U januaru je najmanje posetilaca bilo u 2005. godini, njih 21, a najviše u 2011. – 236, dok se u decembru broj posetilaca kretao od 169 u 2007. do 490 u 2008. Sa druge strane, tokom maja je registrovano od 2.140 posetilaca u 2005. do 10.158 u 2011, a tokom oktobra od 1.922 u 2005. do 4.360 u 2010.

Kako se vidi iz priložene tabele, rast posete postavci u Muselimovom konaku je, posle otvaranja podrumskog aneksa 2004. godine, bio permanentan, s izvesnim kratkotrajnim padom samo tokom 2009. godine, a kretao se od oko 4.000–4.500 posetilaca 2001, 2002 i 2003, preko 8.617 u 2004, do 21.500 posetilaca u 2011. godini. Sličan rast je imala i poseta centralnoj, kompleksnoj postavci, od njenog otvaranja u 2007. godini, kada je registrovano 9.587 posetilaca, do 26.873 u 2011 godini¹⁵ (o aktivnostima na povećanju posete videti u: Krivošejev 2012, 415–418 i Krivošejev i Damnjanović 2014).

Kako se vidi iz priloženih informacija, poseta je tokom prve decenije novoga veka bila veća nego pola veka ranije, međutim, uočava se da se u 21. veku znatno smanjio broj posetilaca iz Valjeva, a povećao broj posetilaca sa strane. U 2004. kada je otvoren podrumski aneks u Konaku, s novim atraktivnim sadržajem, stanovnici grada Valjeva su činili 15,8% posetilaca s naplaćenom ulaznicom, a potom, s povećanjem posete njihovo učešće u ukupnom broju opada: 8,3% u 2005; pa 7,5% u 2006. godini, a u 2010, od 19.257 posetilaca Konaka, samo njih 347, odnosno 1,8% su iz Valjeva. U 2007, kada je otvorena nova centralna stalna postavka, od 9.587 posetilaca, njih 1.612 su bili iz Valjeva, da bi potom ponovo i broj i procenat Valjevaca u ukupnoj poseti opadao: od 21.780 posetilaca u 2010, iz Valjeva je bilo 963.

Navedeni podaci nisu najrelevantniji zbog nepoznanice vezane za pitanje porekla posetilaca koji nisu platili ulaznicu, a kojih nije malo: od 8,6% u 2005, pa potom sve više: u Konaku 17% u 2006. i 19% u 2010, a iste godine i 22,5% u centralnoj postavci. Osnova za besplatne ulaske su: pratioci organizovanih grupa, gosti grada, gosti muzeja, ali i predškolci, koji su uglavnom iz Valjeva, tu su i sve kategorije građana koji muzej posećuju u Noći muzeja, ili na Dan grada, kao i imaoći đачkih pretplatnih karata. Ako bismo pretpostavili da je oko 50% posetilaca koji nisu platili ulaznicu bilo iz Valjeva, mogli bismo da izračunamo da je 2007. godine, kada je otvorena nova postavka, nju obišlo oko 3.500 Valjevaca (35% ukupne godišnje posete), a 2010. godine njih 3.400 (15% ukupne godišnje posete). S druge strane, od 26.873 posetilaca centralne postavke u

kumentovano, da je apsolutna većina njih bila iz Valjeva. Imajući u vidu prosečnu posetu u februaru, bez ovih posetilaca poseta centralnoj postavci u 2011. godini bi bila oko 22.800.

¹⁵ Sledeće 2012. godine, koja je van analiziranog perioda, centralnu postavku je obišlo 24.273 posetilaca, a tokom 2013. godini, kada je počeo da se primenjuje novi način evidentiranja publike, o čemu će dalje biti više reči, njih 23.443.

2011. godini, njih 9.236 je u Muzej ušlo bez naplate, što je činilo 34,4% ukupne posete, s tim da je njih 4.196, kako je već naglašeno u napomeni, u muzeju bilo tokom februara, kada je trajala izložba insignija Karađorđevića, i to su većinski bili stanovnici Valjeva.

Kontrolna analiza posete u 2013. godini

Budući da zbog načina vođenja evidencije za period 2001–2011, koja se metodološki razlikuje od evidencije iz perioda 1951–1961, nije moguće načiniti dublje uporedne analize, korisno je analizirati i podatke o poseti tokom 2013. godine, od kada su informacije o posetiocima, umesto na kraju radnoga dana u *excel* tabele, unošene neposredno po ulasku posetioca, u namenski osmišljenu kompjutersku aplikaciju. Uz uobičajen „razgovor dobrodošlice” kao svojevrsan neformalni intervju, registrovane su informacije o vrsti posete (pojedinačna ili grupna – organizovana; karakter grupe, organizator grupe), o emitivnom području sa kojeg dolaze posetioci (država, okrug, naseljeno mesto), o starosnoj strukturi, a ako je poseta bez naplate i o osnovi neplaćanja. Tako stvorena baza podataka omogućava višestruke kombinovane pretrage (Krivošejev i Matić 2014). Uz izvesne ograde, mogli bismo da prihvatimo da je tada registrovano opšte stanje slično stanju iz prethodnih nekoliko godina i da nema većih odstupanja. Pretragama baze podataka uočavaju se sledeće činjenice vezane za posetu centralnoj postavci u 2013. godini.

Ukupan broj posetilaca centralne kompleksne postavke u 2013. godini je bio 23.443. Od toga broja, 19.401 posetilaca, odnosno 82,7% je došlo kroz organizovane grupe (17.613 posetilaca sa 1.788 pratilaca – vođe grupa, nastavnici, turistički vodiči i sl.), 1.187 je došlo pojedinačno, preostalih 2.855 posetilaca je došlo i organizovano, i pojedinačno, ali bez naplate ulaznica, i to po različitim osnovama: 990 učenika iz Valjeva s godišnjim pretplatnom ulaznicom (što i nije apsolutno besplatan ulaz), 247 vojnika (dolaze uglavnom organizovano), 240 predškolaca (sa grupama, ali pojedinačno, u pratnji roditelja), 481 gostiju grada i muzeja (i organizovano u grupe, i kao pojedinci); 250 na praznike, (Dan državnosti i Dan Valjeva; i pojedinačno i kao grupe) i 647 prilikom različitih manifestacija (Noć muzeja – pojedinačni dolasci, Međunarodna nedelja deteta – organizovani grupni dolasci i sl.) Što se tiče starosne strukture posetilaca, apsolutnu većinu od 86% čine učenici (srednja škola 3%, osnovna škola 82%, predškolci 1%), 10% su odrasli, a po 2% omladina i penzioneri.¹⁶

Iz perspektive emitivnog područja na nacionalnom nivou, 93% posetilaca je iz Srbije, 5% iz Bosne i Hercegovine, a 2% iz drugih država. Sa aspekta emitiv-

¹⁶ Štampani izveštaji odgovora na upite baze podataka korišćeni za ovaj rad pohranjeni su u Stručnoj arhivi Narodnog muzeja Valjevo: SANMV f. 942.

nog područja na regionalnom nivou, 20% posetilaca je sa teritorije grada Beograda, 15% (3.288) sa teritorije Kolubarskog okruga, kome sem grada Valjeva pripadaju i opštine Lajkovac, Ljig, Mionica, Osečina i Ub, a preostalih 65% čine posetioci iz drugih okruga Srbije i iz inostranstva. Što se tiče pojedinačnih naselja, 14% posetilaca je bilo iz Beograda, 13% (2.708) iz Valjeva, a 73% iz drugih naseljenih mesta. Od 2.708 posetilaca iz Valjeva 1.886 su učenici, a većina njih (1.337) je došla u okviru organizovanih grupa. Kada je reč o odraslim posetiocima (3.035), manje od jedne trećine su iz Valjeva (922). Neophodno je da se naglasi da je prema popisu stanovništva iz 2011. godine naseljeno mesto Valjevo imalo 59.073 stanovnika, teritorija grada Valjeva 90.312 stanovnika, a teritorija Kolubarskog upravnog okruga 174.228 stanovnika (RZS 2012).

Uporedna analiza

Uporedna analiza strukture posete stalnim postavkama Narodnog muzeja Valjevo u dva različita posmatrana perioda ukazuje na veoma velike razlike. S jedne strane, tokom oba perioda uočen je skoro permanentan rast poseta, koji je dodatno iniciran inovacijama postavki. Tokom prvog perioda počelo je posetom od 1.430 tokom nepuna četiri meseca u 1951, odnosno sa 4.200 posetilaca u celoj 1952. godini, a posle temeljne inovacije postavke u 1955. broj posetilaca je povećan na 3.660. U drugom posmatranom periodu, početni broj posetilaca bio je od 4.000 do 4.500 (2001–2003), da bi, sa inovacijom postavke u 2004. bio povećan prvo na 8.617, odnosno na 10.274, 14.935 i 18.977 u naredne tri godine. U prvom posmatranom periodu, posle otvaranja druge postavke posvećene NOB-u, u jesen 1960, došlo je do novog povećanja: na 13.873 u toj, odnosno na 13.020 u narednoj godini. Slični efekti se uočavaju i tokom drugog posmatranog perioda, kada posle otvaranja nove, kompleksne centralne postavke u proleće 2007. broj posetilaca prvo stagnira, uz izvesna kolebanja: 18.997 posetilaca u Konaku i 9.587 u novoj postavci u 2007, odnosno 18.480 i 13.805 u 2008, a zatim počinje da raste i 2010. dostiže brojke od 19.257 i 21.780, s tendencijom daljeg rasta u narednim godinama. S druge strane, rast posete, kao i maksimalni dostignuti broj posetilaca u drugom posmatranom periodu, bio je efikasniji u odnosu na prethodni period, imajući u vidu ne samo činjenicu da je godišnja poseta centralne postavke u 2013. godini bila 23.443, u odnosu na 13.020 posetilaca iz 1961, već i činjenicu da je ukupan broj posetilaca u 2013. predstavljao 26% od broja stanovnika današnjeg grada Valjeva, dok je 13.020 posetilaca iz 1961. predstavljalo 16% stanovnika tadašnje Opštine Valjevo. Međutim, sada je promenjena struktura posetilaca po poreklu, tako da su stanovnici valjevskog kraja manjinski posetioci, što nije bio slučaj u prethodnom periodu.

Tabela uporedne analize

	Prosečan godišnji broj posetilaca stalnih muzejski postavki tokom perioda 1951–61	Broj posetilaca u 1961. godini	Proj posetilaca centralne postavke u 2013. godini
Ukupan broj posetilaca	6.989	13.020	23.443
Organizovane posete	4.414 ¹⁷ 63%	7.285 56%	20.828 ¹⁸ 88,8%
Pojedinačne posete	2.575 37%	5.735 44%	2.615 ¹⁹ 11,2%
Posete učenika	2.472 35%	6.059 46,6%	20.161 86%
Posete odraslih	2.574 37%	5.735 44%	3.035 13%
Posete vojnika (detaširani stanovnici drugih područja)	1.942 28%	1.226 9,4%	247 1%
Posete sa strane	770 ²⁰ 11%	2.134 16,4%	Van teritorije grada Valjeva: 20.735 88,4% Van teritorije Kolubarskog okruga: 20.155 86%
Posetioci iz Valjevskog kraja	Iz Valjevskog sreza: 4.277 ²¹ 61%	Iz Valjevskog sreza: 9.670 74,2%	Sa teritorije grada Valjeva: 2.708 11,6% Sa teritorije Kolubarskog okruga: 3288 14%

¹⁷ Zbir posete đaka i vojnika.

¹⁸ Paušalan broj do koga se došlo na osnovu broja naplaćenih grupnih poseta (19.401) i uz pretpostavku da 50% posetilaca koji su bez naplate obišli muzej spada u kategoriju grupnih poseta (1.427 posetilaca).

¹⁹ Broj dobijen na osnovu prethodnog obračuna.

²⁰ Prosečan broj gostiju sa strane, shodno vođenoj evidenciji, je izveden za petogodišnji period 1957–1961. (u tom periodu registrovano ukupno 59.380 posetilaca, od kojih je 6.592 sa strane, što predstavlja 11% ukupne petogodišnje posete; potom je taj prosek primenjen na ukupnu jedanaestogodišnju posetu (ukupno 8.465 posetilaca sa strane), a potom je dobijen prosečan godišnji broj posetilaca sa strane: 770.

²¹ Ukupan broj posetilaca umanjnjen za zbir broja vojnika i posetilaca sa strane.

Pored navedenih razlika u broju posetilaca, uočavaju se i velike razlike u njihovoj strukturi. Dok su u prvom periodu organizovani posetioci bili nešto brojniji od pojedinačnih: 56% od ukupnog broja posetilaca u 1961. u 2013. godini njihovo učešće u poseti je bilo 88,8%, tako da su pojedinačni posetioci sada više nego dvaput malobrojniji nego 1961: 5.735 u 1961 i 2.615 u 2013. Takođe se uočava i pad posete vojnika (1.226, odnosno 28% u 1961, u odnosu na 247, odnosno 1% u 2013. godini), što je i očekivano ako se imaju u vidu reforme vojske, njena profesionalizacija i ukidanje obaveznog služenja vojnog roka. Velike promene su uočene i u starosnoj strukturi posetilaca. Dok je u prvom periodu odnos odraslih i učenika bio skoro izjednačen: u 1961. – 44%:46,6% odnosno 53,4%:46,6% kada se kategoriji odraslih dodaju i vojnici, sada dominiraju posete učenika: 13%: 87%, odnosno 14%:86%. Velike promene se uočavaju i u odnosu na mesto porekla posetilaca: u 1961. godini je registrovano da posetioci iz tadašnjeg Valjevskog sreza predstavljaju 74,2% ukupne posete, a u 2013. godini posetioci sa teritorije Kolubarskog okruga su činili tek 14% ukupne posete. S druge strane, od 247.729 stanovnika valjevskog sreza samo tokom jedne, 1961. godine u Muzeju je bilo njih 9.670 odnosno 3,9%, a od 174.228 stanovnika Kolubarskog okruga 2013. je centralnu stalnu postavku posetilo njih 3.288 odnosno 1,9%.

U skladu s navedenim činjenicama, danas se uočava veoma veliki procenat posetilaca sa strane: 86% posete je van teritorije Kolubarskog okruga, uslovno turisti (turisti, izletnici, ekskurzionisti), dok je ta kategorija 1961. bila zastupljena sa 16,4%. Uočava se i da na početku 21. veka učenici iz drugih mesta, koji dolaze na ekskurzije, apsolutno dominiraju u ukupnom broju posetilaca (oko 80%), dok su pola stoleća ranije bili u manjini, kao što danas manjinsko učešće u poseti imaju učenici iz Valjeva, koji su pola veka ranije predstavljali oko 40% svih posetilaca. Isto tako iz kategorije odraslih danas su brojniji posetioci sa strane, dok Valjevci predstavljaju manji deo posete: 922 odraslih Valjevaca u 2013. (3,9% od ukupne posete), u odnosu na 3.601 u 1961. godini (27,6%).

Zaključak

Predstavljene analize ukazuju da je tokom prvog perioda (1951–1961):

- među posetiocima Muzeja dominiralo lokalno stanovništvo, koje je i u procentu i u broju bilo znatno više zastupljeno nego danas, uprkos činjenici da je danas ukupna poseta veća;
- da je skoro polovina posetilaca dolazila pojedinačno, dok danas dominiraju organizovane grupne posete;
- da su odrasli građani, sa vojnicima, činili blago većinsku posetu, dok je danas ta kategorija stanovništva u velikoj manjini u odnosu na učenike;

- da su organizovane posete sa strane bile relativno retke, dok danas one apsolutno dominiraju, i to pre svega zahvaljujući dolasku đачkih ekskurzija;
- da su učenici valjevskih škola Muzej posećivali u znatno većem broju nego danas, predstavljajući većinsku posetu u odnosu na sve đачke posete, dok danas učenici sa strane, na ekskurzijama, nisu samo većinska poseta u toj kategoriji, već predstavljaju apsolutnu većinu u odnosu na ukupnu posetu;
- da su odrasli stanovnici Valjeva i njegove okoline posećivali muzej u znatno većem broju nego danas, i bili znatno brojniji od odraslih posetilaca sa strane, koji danas dominiraju u toj kategoriji.

U skladu s navedenim tezama može da se zaključi da je u razmaku od pola veka, bar kada je reč o stalnim postavkama Narodnog muzeje Valjevo, došlo do velikih promena u interesovanju za muzejske sadržaje koje su dovele i do promena u strukturi publike.

Polovinom prošloga veka dominirala je uživalačka publika koju su činili posetioci iz okruženja koji su u muzej dolazi samoinicijativno, u vremenu dokolice, shodno sopstvenim željama i potrebama, vođeni motivom kulturnog doživljaja i željom za neformalnim samoobrazovanjem. Istovremeno je bila uočljiva i funkcija muzeja kao „proširene učionice” odnosno „3D udžbenika” kao pomoćnog sredstva za sprovođenje redovnog nastavnog programa za grupe učenika iz Valjevskog kraja, ali i za vojnike kao stanovnike drugih oblasti privremenom detaširane u Valjevo.

Polu veka kasnije, kada su usled opšte krize mnoge vrednosti degradirane, a istovremeno stvoren širok spektar ranije nepostojećih medija koji pružaju drugačije mogućnosti za provođenje vremena dokolice, među posetiocima stalnih postavki dominiraju organizovane društvene grupe sa strane, pre svega učenici na ekskurzijama, koji muzej posećuju po određenom programu, bez obzira na postojanje ili nepostojanje direktno izraženog interesovanja, dok je upotreba muzeja u svakodnevnoj nastavi za lokalne učenike znatno smanjena. Istovremeno i odrasli građani Valjeva, kao uživalačka publika, iskazuju manje interesovanje za svoj muzej, ali je zato uočeno povećano interesovanje odraslih posetilaca sa strane, što potvrđuje izneti stav da se kulturne i obrazovne potrebe obilaska muzeja radije zadovoljavaju prilikom turističkih putovanja nego u stalnom mestu boravka.

U skladu sa navedenim zaključkom uočava se da je stalna muzejska postavka promenila funkciju, te više nije prevashodno „proširena učionica”, odnosno „3D udžbenik” za formalno i neformalno obrazovanje, već prevashodno turistička atrakcija za grupe organizovanog đачkog turizma. Ovaj zaključak dodatno potvrđuje navedeni Mekmanusov stav da su za lokalno stanovništvo od suštinskog značaja promenljive izložbe i drugi tematski programi kratkog trajanja, tako da će tek sa njihovim osmišljavanjem i realizacijom, i to sa usmerenjem prema različitim ciljnim grupama, muzeji potpunije ispunjavati svoju kulturno-obrazovnu funkciju usmerenu prema lokalnom stanovništvu, vraćajući kod njih i interesovanje za muzej u celini, i dodatno pravdajući svrhu svoga postojanja.

Arhivska građa

- SANMV, Stručni arhiv Narodnog muzeja Valjevo, f. 24.
SANMV, Stručni arhiv Narodnog muzeja Valjevo, f. 28.
SANMV, Stručni arhiv Narodnog muzeja Valjevo, f. 941.
SANMV, Stručni arhiv Narodnog muzeja Valjevo, f. 942.

Literatura

- Digl, Kit. 1998. *Marketing umetnosti*. Beograd: CLIO.
- Dragičević-Šešić, Milena i Sanjin Dragojević. 2005. *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*. Beograd: CLIO.
- Furto, Klod. 2005. „Drugacije sprovođenje stalnog istraživanja publike koje vrši služba za istraživanje publike koja poseću je muzeje”. U *Muzeji i publika*, ur. Žilber Klod, 33–42. Beograd: CLIO.
- Gob, Aandre, and Noemi Druge. 2009. *Muzeologija – istorija, razvoj i savremeni izazovi*. Beograd: CLIO.
- Jelinčić, Daniela Angelina. 2009. *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandar i Meandarmedia.
- Jeremić, Boško. 1982. *Valjevski muzej 1951–1961*. Valjevo: Radio Valjevo.
- Krivošejev, Vladimir. 2012. *Muzeji, menadžment, turizam – ka savremenom muzeju od teorije do prakse*. Valjevo i Beograd: Narodni muzej Valjevo – NIP Obrazovni informator.
- Krivošejev, Vladimir. 2009. *Muzeji, publika, marketing – stalne muzejske postavke i Njegova Visost Posetilac*. Valjevo: Narodni muzej Valjevo.
- Krivošejev, Vladimir i Ivana Damnjanović. 2014. Visits to local museums in Serbia – the average model and programmed exception. *American Journal of Tourism Management*, 3 (1B), (april 2014): 26–33.
- Krivošejev, Vladimir i Željko Matić. 2014. „Kompjuterska aplikacija za evidenciju posetilaca muzejskih postavki”. U *Zbornik radova sa VI naučna konferencija sa međunarodnim učešćem Mreža*: 53–59. Valjevo: Poslovni fakultet Valjevo, Univerzitet Singidunum.
- McManus, Greg. 2006. “Community facility or tourism product – Managing the multiple identities of a small museum”. In *New Roles and Missions for Museums*. Taipei: ICOM-INTERCOM. www.intercom.museum/documents/2-2McManus.pdf (preuzeto 30. januara 2016).
- MIAV, Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo. 2004. *Vodič kroz fondove i zbirke*. Valjevo: Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo.
- Milosavljević-Ault, Angelina. 2015. Nova muzeologija kao činjenica savremenosti. *Kultura, časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturne politike* (144): 11–37.
- Molar, Klod. 2000. *Kulturni inženjering*. Beograd: CLIO.
- RZS, Republički zavod za statistiku. 2012. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- SZS, Savezni zavod za statistiku. 1961. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961, Nacionalni sastav stanovništva FNRJ, podaci po naseljima i opštinama*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.

- Subotić, Irina. 2005. „Stvoriti i voleti publiku”. U *Muzeji i publika*, ur. Žilber Klod, 5–32. Beograd: CLIO.
- Šola, Tomislav. 2002. *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti*. Beograd: CLIO.
- ZMS, Zajednica muzeja Srbije. 1975. Anketa Biltena Zajednice muzeja Srbije. *Bilten Zajednice muzeja Srbije* (3): 6–19.
- Woollard, Vicky. 2004. “Caring for the Visitor”. In *Running a Museum: A Practical Handbook*, ed. Patrick J. Boylan, 105–118. Paris: ICOM.

Vladimir Krivošejev
National museum Valjevo, Serbia

Željko Bjeljac
Geographical institute “Jovan Cvijić” SASA, Belgrade

*Permanent museum collections
from alternative classrooms to tourist attractions:
Comparative analysis of visits to National Museum of Valjevo's collections in
periods from 1951 to 1961 and from 2001 to 2011*

The purpose of this paper is to fully observe the differences in the structure of the audiences attending permanent museum collections and to point to museums' present day tasks. While the introductory part examines the problematic concerning museum audiences and the varieties of museum programs, the main portion of the paper presents the results of an analysis of the numbers and the structure of museum visitors in two periods set half a century apart: 1951–1961 and 2001–2011, with a control group: a more complete analysis of 2013's visitors.

The analysis of attendance during the fifties and the beginning of the 21st century was conducted on the basis of existing physical materials from the museum's internal archive, while the control analysis of 2013 attendance was conducted by a search of an electronic database.

The research pointed to significant differences in the structure of the visitor body in different periods, whether they were concerning the company arriving (individuals or organized groups), or their residence (in or out of town). In the 1950s, town residents were the dominating visitors. They were frequenting the museum of their own accord, in their leisure time, as per their own wishes and needs, led by the desire to have a cultural experience and an informal self-education. Half a century later, with a broad spectrum of new media offering pastimes that were unavailable before, the audience was dominated by organized groups arriving from out of town; predominantly students on excursions. These differences indicate that there was a big shift in the function of permanent museum collections in the last fifty years. Their role as permanent educators of

local population has significantly diminished, but their role as a leading tourist attraction has inflated nonetheless.

Keywords: museum, permanent collection, attendance, audience, education, tourism

Expositions permanentes à partir d'une classe alternative jusqu'aux attractions touristiques: Analyse comparative des visites des expositions au Musée National de Valjevo de 1951 à 1961 et de 2001 à 2011

L'objectif de cette étude consiste à distinguer les différences entre les visites des expositions permanentes à différentes périodes et de démontrer quelles sont les tâches que les musées doivent accomplir actuellement. Nous présentons la problématique liée à la catégorie des visiteurs et au genre des programmes proposés par le musée dans l'introduction, mais le point central de cette étude, est axé sur l'analyse des résultats. Il s'agit du nombre et de la structure des visiteurs des expositions permanentes au Musée National de Valjevo entre les deux périodes suivantes: 1951 à 1961 et 2001 à 2011 avec, en plus, une analyse complète des visites en 2013. L'analyse des visites de la deuxième moitié de XXème siècle a été effectuée à partir des documents archivistiques du musée, tandis que l'analyse des visites datant du début de XXIème siècle a été réalisée à partir des rapports et des comptes-rendus issus également des archives du musée. L'analyse de 2013 a été accomplie à partir des recherches des bases des données informatisées. L'étude démontre une grande différence entre la structure du public, des visites (individuelles ou collectives), de l'origine des visiteurs (locaux ou étrangers), et de l'âge des visiteurs. Nous pouvons constater que les visites des expositions permanentes dans les années cinquante du siècle dernier avaient un caractère éducatif dont le souci était la formation de l'identité de la population locale, tandis que les visites du début du XXI siècle ont un caractère d'attractions touristiques et culturelles.

Mots clefs: musée, exposition permanente visites, public, éducation, tourisme

Primljeno / Received: 16. 3. 2016.

Prihvaćeno / Accepted: 16. 5. 2016.